

V drugo taborišče so poslali tudi njegovo ženo, otroci pa so bili raztepeni po Kitajski. Mao, ki nikoli ni maral izobražencev, je razpustil šole in kitajsko mladino ter številne druge meščane (skupaj 15 milijonov ljudi) nagnal na kmete, da bi se učili skozi delo. *“Kmetje imajo umazane roke in v kravjem dreku namočene noge, a so mnogo bolj čisti kot intelektualci”*, je značilno grobo izjavil veliki mislec. Jung Chang je skupaj z mlajšo sestro pristala v mali vasi na obronkih Himalaje. Le mukoma je uspela priti iz tega zakotja in si priborila mesto v komuni blizu Chengduja.

Ker kot mestni otrok ni bila uporabna pri kmečkih opravilih in je bila pogosto odsotna, saj je obiskovala mamo in očeta, so bili vaščani prezadovoljni, ko je napredovala v “bosonogega zdravnika”. V skladu z Maovo krilatico: *“Več knjig ko prebereš, bolj neumen postaneš”*, je dobila le kratek priročnik in že je lahko začela zdraviti. Šele 1971 se je lahko vrnila v Chengdu in se zaposlila v tovarni kot električar.

Razmere so se v začetku sedemdesetih izboljšale: 1971 je bila rehabilitirana pisateljčina mama, 1972 je bil iz taborišča izpuščen njen oče, 1973 pa se je na prizorišču spet pojavil Deng Xiaoping, ki ga je bil Mao izpustil, da bi rešil ohromljeno ekonomijo. Politična klima se je počasi otoplila in spet so začele delovati šole, Jung Chang se je 1973 lahko vpisala na Sečuansko univerzo. Med študijem angleščine, ki je bil pravo vrhovodstvo, saj je prevelika želja po znanju veljala za reakcionarno, se ji je odprl nov svet. K temu je marsikaj prispevala njena mama, ki se je kot pregovorna levinja borila za hčerkino prihodnost. Obhodila je vse nekdanje tovariše, za katere je menila, da lahko zastavijo svojo besedo na ustreznih mestih. Oče pa je ostal človek načel in hčeri, ki jo je imel najrajši izmed svojih otrok, ni zmožal pomagati; še vedno se je boril proti klientelizmu in drugim tradicionalnim napakam kitajske družbe, čeprav je izgubil neskončno vero v boljši, komunistični jutri.

Leta je 1975 je oče v starosti 54-ih let umrl zaradi infarkta. Pred njegovo soprogo je bila velika naloga – od partije je morala izposlovati ustrezen pogrebni govor. Ta je namreč odločal o nadaljnji usodi otrok. Avantgarda delavskega razreda je otroke še vedno kaznovala za (pogosto namišljene) grehe staršev in jih sodila po njihovih delih.

Po Maovi smrti in obračunu z zloglasno “bando štirih” se je kulturna revolucija za vedno

končala. Jung Chang je 1977 začela predavati na univerzi in 1978 dobila britansko štipendijo. Zgodba se je tako zanjo srečno končala. Kako bo s Kitajsko in Kitajci, pa bomo šele videli...

Knjiga Jung Chang ni znanstvena zgodovina, temveč pripoved o ljudeh v času, o ljudeh, ki jim usoda ni prizanašala. *Divji labodi* so čudovit prispevek k zgodovini neke države in zlasti k spoznavanju komaj predstavljive ideološke pobesnelosti. Le strinjam se lahko s kritikom *Sunday Timesa*, ki je zapisal, da je knjiga *“an unforgettable portrait of the brain-death of a nation”*.

Čeprav gre vse spoštovanje pogumu založnice, ki obsežnega dela ni le izdala, temveč ga je tudi prevedla, ni mogoče spregledati nekaterih pomanjkljivosti slovenske izdaje. Prevod je na nekaterih mestih površen, želeli bi si še kakšen lektorski poseg več, predvsem pa motijo tehnične napake. Celi odstavki so po zaslugi nepozornega pretvarjanja iz enega kodnega razporeda v drugega brez šumnikov. Branje znakov č namesto ĉ in podobne nerodnosti pač kvarijo bralni užitek. Z malo več skrbnosti bi to izdajateljica mogla in morala preprečiti.

Rok Stergar

IZSELJEVANJE SKOZI OČI (IN DUŠE) IZSELJENCEV

Marjan Drnovšek, Usodna privlačnost Amerike. Pričevanja izseljencev o prvih stikih z novim svetom. Korenine, Nova revija, Ljubljana 1998, 390 strani.

Preseljevanje ljudi je eden izmed procesov, ki potekajo že od nekdaj in na svoj način odslikavajo ekonomske in kulturne razmere nekega časa in prostora. Slovenski prostor pri tem ni nobena izjema, saj so ljudje tukaj vsaj že od srednjega veka za krajši čas ali za vedno zapuščali svoja ognjišča. Razlogi za to so bili različni, takšna pa je bila tudi struktura tistih, ki jih je pot zanesla na vse konce znanega in neznanega sveta.

Obdobje, v katerem izseljevanje posebej vpliva na potek zgodovine Slovencev, je čas 19. in začetka 20. stoletja, ko v nekaj več kot tričetrst stoletja dobi razsežnosti, ki pravzaprav osupne-

jo. Do leta 1914 se namreč po ocenah iz slovenskega dela Avstrije izseli do 300 000 ljudi, medtem ko v celi Avstriji skupaj leta 1910 živi 1250000 Slovencev! Nedvomno podatek, ki proti koncu 20. stoletja govori v prid povečanemu zanimanju slovenskega zgodovinopisja za proučevanje tega fenomena.

Dosedanje razprave na to temo predstavljajo slovenski izseljenski proces z vidika različnih znanstvenih ved, medtem ko prave zgodovinske sinteze na to temo še ni. Težava je namreč tudi v tem, da za končno podobo mozaika slovenskega izseljenstva še vedno manjkajo nekateri drobni, a pomembni kamenčki. Eden takšnih je bil zagotovo doživljanje izseljevanja skozi oči posameznika, to praznino pa je zapolnila Usodna privlačnost Amerike.

Avtor že na začetku opozori, da ga je pri tem delu prvenstveno zanimalo doživljanje malega človeka, ki je v velikem izseljenskem valu predstavljal večino, pri pisanju pa ga je vodila predvsem občutljivost izseljenčevega doživljanja prvega stika s svetom. Kot glavni vir je Drnovšek uporabil celotna ali delna osebna pričevanja, do katerih je zgodovinopisje zaradi njihove subjektivnosti sicer precej nezaupljivo. Vendar ravno to delo dokazuje, da je moč s trdnim vpetjem v ustrezne časovne, prostorske in tematske okvire ta pričevanja uspešno uporabiti in z njihovo pomočjo bralcu predstaviti zgodbe, kot jih je izseljencem pisalo življenje.

Čeprav so migracije pojav, znan že vsaj od srednjega veka, pa predstavlja pomemben mejnik za Slovence zmanjševanje osebne navezanosti na zemljo, ko s patenti Jožefa II. začno padati ovire, ki so do tega časa podložnika vezale na zemljiškega gospoda. Ta proces poteka postopoma, najprej s svobodo preseljevanja znotraj nemških in avstrijskih dežel, sčasoma pa postane preseljevanje omejeno le z vojaško dolžnostjo in ovirami formalne narave. Kakorkoli že, za tistega, ki je imel denar za nadaljevanje poti, meje praktično niso obstajale.

Kmalu pa je država začela spoznavati, da ji na drugo stran velike luže uhaja veliko za boj sposobnih mož, in to v času, ko je svetovni vojaški spopad postajal vedno bolj neizbežen. Sledili so jalovi poskusi z opozorili pred izseljevanjem, ki ga je država nameravala zajeziti tudi z ustrezno zakonodajo, a dlje kot do osnutkov ni prišlo vse do njenega konca.

Izseljevanje je spremljala tudi slovenska Cerkev, vendar vsaj na začetku temu vprašanju ni posvečala pretirane pozornosti. Izseljenska vprašanja so obravnavali na škofijskih sinodah, posamezniki pa so tudi že opozarjali na razsežnosti izseljevanja v nekaterih predelih. Vedno bolj je postajalo jasno, da izseljevanja ne bo moč zaustaviti, zato je po zgledu nemške tudi slovenska Cerkev začela ustanavljati Družbe sv. Rafaela, s katerimi je izseljencem pomagala z nasveti in pomočjo na poti, ob prihodu v deželo priselitve, in tudi kasneje. V Ameriki je Cerkev za svoje vernike tako daleč od doma skrbela z misijonarji, ki so – kolikor je bilo mogoče – redno obiskovali Slovence, ki so bili razkropljeni širom ZDA. Ker so bili njihovi obiski v določenih predelih zelo redki, so njihovo vlogo prevzemala katoliška glasila. Le-ta so najprej prihajala iz domovine, kasneje pa so jih začeli izdajati izseljenci sami.

Eden najpomembnejših virov, iz katerih so ljudje v domovini dobivali informacije o Ameriki, so bila ravno razna glasila (npr. Novice in Zgodnja danica), ki so objavljala pisma prvih misijonarjev v Ameriki. Pogosto so tudi razglabljala o vzrokih in posledicah izseljevanja, proti koncu 19. stoletja pa so se jim v poročanju o izseljenstvu pridružila tudi številna regionalna glasila in koledarji, tako da je bilo informacij o življenju ameriških Slovencev kar precej.

Pisma izseljencev se skoraj brez izjeme začinjajo z opisovanjem poti do Amerike, čemur je sledil tudi avtor knjige, ki je temu delu pisem posvetil celo poglavje. Za večino ljudi je bil to namreč del poti, ki jim je v ostal v spominu celo življenje, sploh tistim, ki so preko Atlantika pluli med prvimi. Prva polovica 19. stoletja je bila namreč čas jadrnic, ki so do ameriških obal potrebovale cele tedne, potnikom pa so v spominu ostale predvsem po morski bolezn, zadušljivem zraku, viharjih in podobnih mukah. V samo nekaj desetletjih se z velikimi preoceankami plovba skrajša na borih nekaj dni, potniki pa so deležni vedno večjega udobja. V zvezi s potovanjem preko Atlantika tako prinašajo pisma v prvem poglavju nekaj izjemno doživetih pričevanj. Takšno je denimo pismo misijonarja Franca Pirca, ki je tej izkušnji posvetil pesnitev v šestinsedemdesetih kiticah, katere vrh je doživljanje viharja sredi noči na odprtem morju. Kmalu za Pircem je v Ameriko plul drug misijonar Andrej Bernard Smolnikar, ki je na morju preživel skoraj dva meseca, saj je z jadrnico izplul iz Trsta.

Izhodiščnih pristanišč za pot preko Atlantika je bilo v Evropi kar nekaj, tako da so mnogi prepotovali lep kos Evrope, preden so prispeli do Le Havra, Antwerpna, Bremna ali katere druge odskočne deske za Ameriko. Nekateri so že na tem delu poti doživeli marsikaj in so o tem v svojih pismih tudi poročali. Opozarjali so na čisto vsakdanje stvari, ki bi utegnile koristiti bodočim izseljencem, npr. kje so poceni prenočišča, koga in česa se je treba v katerem mestu izogniti, kako poteka vkrcanje, kakšna je hrana na ladji in podobno.

Če so si pričevanja s prvega dela poti še nekoliko podobna, pa so postale usode toliko bolj različne po prihodu na ameriška tla. Med prvimi Slovenci, ki so v večjem številu odšli iskat svojo srečo v Ameriko, so bili predvsem Belokranjci. Med njimi sta bila tudi krošnjarja Matija Premuta in Janez Gorše, ki sta konec tridesetih let 19. stoletja s krošnjo pogumno stopila v ameriški svet, in se, kot pišeta v pismu, že po nekaj tednih naučila trgovati v angleščini, tako da sta postajala vedno bolj navdušena nad novo deželo. V njej namreč niso poznali ne grofov, ne knezov, pred katerimi bi morala snemati klobuk, niti ju niso obremenili z nobenim posebnim davkom. Pisala sta tudi, da se da imenitno zaslužiti, ljudje pa so silno prijazni in gostoljubni. Kot mnogi drugi preprosti rojaki tudi onadva nista mogla skrivati navdušenja nad dejstvom, da se v Ameriki je le bel kruh, da je pri vsakem obroku na mizi meso in da je hrane v izobilju. Vsaj za Premuto pisma govore, da je v Ameriki našel svojo srečo, kajti že po šestih letih je bil nekdanji krošnjar ugleden trgovec in gostilničar ter pobožen meščan mesta St. Louis ob Misisipiju.

Eden najbolj znanih misijonarjev, ki je odšel po sledeh Barage, je bil Lovrenc Lavtižar, katerega pota so bila preko dopisov dobro znana tudi bralcem Zgodnje danice, ki je več let objavljala njegova pisma. Bil je popolnoma predan svojemu poslanstvu. Kmalu po prihodu se je naučil angleškega in indijanskega jezika, s čimer je lahko uspešno oznanjal vero med Indijanci in priseljenci drugih veroizpovedi. Prepotoval je velik del ameriške celine, dokler ni na eni izmed takšnih poti zmrznil v bližini Rdečega jezera.

Pomembna vzpodbuda k nadaljnjemu izseljevanju je bil obisk že omenjenega misijonarja Pirca v domovini, ko je ob svojem pripovedovanju ljudi tudi odkrito povabil v Minnesoto. Dal

jim je natančna navodila glede poti in je zanje celo predvidel zelo dobra zemljišča po ugodni ceni. Rojaki v domovini so bili takó dobro seznanjeni s tem, kakšne so kmetijske površine in podnebne razmere v Minnesoti, kakšni so način obdelave, zaslužek, nevarnosti, ki jih čakajo, skratka vse, kar bi jih utegnilo zanimati. S tem se je navkljub svarilom, ki so jih bili delili slovenski časniki, konec 60. let 19. stoletja sprožil nov val izseljevanja, predvsem Gorenjcev, v Minnesoto.

Redkeje so se za izselitev odločale ženske. Razlogov je bilo več, temu primerno pa je število objavljenih osebnih pričevanj o njihovih doživetjih. V začetni fazi je šlo predvsem za ženske, ki se v Ameriki pridružile svojim možem ali sorodnikom, kot npr. Polona Noč, sestra misijonarja Pirca, in Marija Trobec, katere brat je opravljal enako poslanstvo. Vendar nekaterim v domovini pojav Slovenk-izseljenk ni bil najbolj všeč. O tem priča reakcija dr. Bleiweisa, ki je za odhod družine Noč v Ameriko krivil Polono, ki po njegovem "ni imela več obstanka v svoji domovini", in je le zaradi nje mož "na vrat na nos" prodal grunt, za katerega je iztržil le toliko, da so si lahko plačali vozovnice do New Yorka.

Število rojakov "brez obstanka" pa je v drugi polovici 19. stoletja začelo še bolj naraščati. Hitro se razvijajoča industrija je potrebovala ogromno delavcev, kar je premamilo tudi številne Slovence. S tem je naraslo tudi število pisem, ki so jih slovenska glasila še vedno redno objavljala, vendar je njihova objava bila vedno bolj odvisna od nazorskih in političnih načel, ki so jih časniki zastopali. Posledica so bile objave nepodpisanih pisem, objave samo "primernih" delov pisma, ali pa so z njihovo vsebino uredniki kako drugače manipulirali.

Slovenski časniki so začeli proti koncu 19. stoletja izhajati tudi v Ameriki. Tako je leta 1891 izšel prvi Amerikanski Slovenec, s katerega uso do je bila povezana že prva afera. Že po deseti številki je to glasilo glavni urednik Anton Mur-nik namreč prodal Jožefu F. Buhu, predstavniku katoliške Cerkve, kar je takoj glasno odmevalo v liberalno usmerjenem tisku v Ljubljani. Politična nasprotja med vedno številnejšimi slovenskimi priseljenci so postajala vedno bolj očitna tudi v zasebnih pismih. Tako študent medicine Jauh iz Clevelanda razglablja o nevarnostih klerikalizma, na drugi strani priseljenec Jakelj v pismu svoji ženi ne more mimo obiska

“socialističnega apostola” Etbina Kristana v Ameriki.

Zadnje poglavje je v celoti posvečeno zapisom izpod peresa župnika Jurija Trunka. Ti zapisi so nastali v času njegovih štirih potovanj v Ameriko v letih 1909-11, ko je izseljevanje Slovencev pred izbruhom svetovne vojne doseglo še zadnji vrhunec. Kot izobraženec in navdušen popotnik je odkrival ZDA, hkrati pa navezal stike z mnogimi slovenskimi izseljenci. Odlikujeta ga lep jezik in čut za opazovanje, predvsem pa so zanimiva njegova razmišljanja o vzrokih izseljevanja, kjer opozarja pred posploševanjem. Opozoril je tudi na enostavni psihološki vzorec, po katerem so tisti izseljenci, ki so uspeli, slikali

vse v zvezi z Ameriko svetlo, o Evropi pa so menili vse najslabše. Posebno vrednost dajejo Trunkovemu delu številne fotografije in ilustracije Ivana Vavpotiča, ki na eni strani zajemajo motive ZDA, na drugi motive Slovencev.

Objava Trunkovih zapisov na koncu nekako tudi kronološko zaokrožuje vpogled v osebna pričevanja, ki bralcu ponudijo izseljenstvo iz perspektive njegovih protagonistov. S tem delom smo tako dobili nov pomemben prispevek, ki v zgodovinopisju upošteva tudi malega človeka. Prav s tem dokazuje, da je moč tudi na osnovi takšnega videnja spoznati kaj novega o njegovem času in prostoru.

Simon Zupan